

ЗМІСТ, СТРУКТУРА Й ОЗНАКИ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ:

теоретико-правовий аспект

Наталія Хараджа,

*канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри господарського, цивільного та трудового права
Маріупольського державного гуманітарного університету*

У статті досліджується зміст, структура й ознаки принципів сімейно-правового регулювання, зазначається, що з'ясування змісту основоположних ідей при регулюванні сімейних стосунків є важливою передумовою не тільки забезпечення миру та злагоди у кожній родині, а й збереження національної самобутності українського народу, підвищення загальної соціальної та правової культури населення.

Ключові слова: сімейно-правове регулювання, принципи права, основоположні засади, сімейні правовідносини, принципи сімейного права.

В умовах втілення ідей правової державності та всебічного захисту прав людини важливого значення у науковому обґрунтуванні тенденцій розвитку українського законодавства набувають питання всебічного дослідження принципів правового регулювання, серед яких не останнє місце займають принципи сімейно-правового регулювання. Це пояснюється тим, що саме сім'я є первинним осередком суспільства, через який відбувається закладання підґрунтя для формування майбутнього українського народу та, відносно, держави. Однак, незважаючи на таке істотне значення принципів сімейно-правового регулювання як для суспільства, так і українського державотворення, ці питання недостатньо глибоко досліджені у наукових працях українських учених. Окремі питання принципів сімейного права досліджуються у доробках Л. Баранової, В. Борисової, І. Жилінкової, С. Ілличенко, В. Гопанчука, О. Дзрні, Р. Достдар, З. Ромовської, Л. Савченко й інших українських науковців, але в жодній із зазначених праць не провадиться комплексного та ґрунтовного аналізу змісту, структури й ознак принципів сімейно-правового регулювання, що й зумовлює актуальність і доцільність нашого дослідження, визначає основну мету цієї статті.

Оскільки сімейні правовідносини є різновидом правових відносин, вони підлягають правовому регулюванню на основі певних основоположних засад, які втілюються у принципах права. Як зазначається в наукових джерелах, у перекладі з латинської термін «принцип» (*principium*) означає «основу», «початок», «основоположення», «керівну ідею», «основне правило поведінки». Принцип у практичній філософії, етиці є нормою, правилом поведінки [1, с. 426]. Ця норма по-

ведінки може бути загальною (моральною) та приватною. Так, принципи Декалогу – «не убий», «не чини перелюбу» (10 заповідей Біблії) – моральні принципи. Найбільш загальним принципом моралі вважається максима – «роби так, як ти хотів би, щоб вчинили з тобою». Можуть бути й приватні принципи, згідно з якими індивід коригує свою приватну поведінку. Аналогічне значення терміна «принцип» надають і сучасні філологи [2, с. 239]. Ще стародавні звертали увагу на те, що принцип є найважливішою частиною усього («*principium est potissima pars cuiusque rei*») [3, с. 895]. У філософському сенсі принцип є теоретичним узагальненням найбільш типового, що констатує та висловлює закономірність, покладене в основу пізнання взагалі або в основу якої-небудь галузі знання. Соціологи та філософи вважають, що принцип, по-перше, є безпосереднім узагальненням досвіду та фактів, результатом яких може бути якась основна ідея, що служить для побудови теорії, по-друге – законом, оскільки у ньому виражаються істотні необхідні відносини дійсності [4; 5].

Спираючись на філософську методологію С. Фролов пропонує розрізняти суб'єктивні й об'єктивні засади у змісті принципу права [6, с. 10]. В об'єктивному сенсі принцип – це відображення природної або суспільної закономірності; він існує тому, що такими є закони природи або суспільства. Суб'єктивна сторона принципу полягає у тому, що він є фундаментальною ідеєю, нормативно-керівною засадою, яка регулює поведінку людей, їх колективів, організацій.

Що стосується сімейних правовідносин, то в об'єктивному сенсі принципи сімейно-правового регулювання можна визначити як відображення соціального рівня громадсь-

ких взаємозв'язків, які виражають відношення суспільства та держави до сім'ї, сімейних пріоритетів. У суб'єктивному сенсі під принципами регулювання сімейних правовідносин, на нашу думку, слід розуміти фундаментальне нормативно-правове розпорядження, яке визначає загальну спрямованість сімейно-правового регулювання, а також забезпечує високу якість та ефективність юридичної практики.

Як і будь-яка правова інституція, принципи регулювання сімейних правовідносин мають свою структуру, тобто визначення будови, розташування елементів складу, способів об'єднання та зв'язків цих елементів, яке забезпечує сімейно-правовим засадам цілісність, збереження основних властивостей і функцій під час впливу на неї різноманітних факторів об'єктивної чи суб'єктивної реальності. У науці теорії права виділяють логічну та просторову, тимчасову і стохастичну, генетичну і функціональну, психологічну й інші структури принципів права.

Логічна структура принципів сімейного права визначає співвідношення загальних норм, що закріплюють основні права людини, наприклад, право на сімейну й особисту недоторканність, обмеження втручання в особисте життя, забезпечення прав дитини, гарантування гендерної рівності, охорону материнства, батьківства та дитинства тощо, з нормами, безпосередньо спрямованими на підтримку й охорону сім'ї. Таке логіко-філософське поєднання загального та приватного можливе тільки при узгодженому і збалансованому вирішенні питання співвідношення приватних інтересів особистості й інтересів сім'ї як основного осередку суспільства.

Просторова структура принципів сімейного права виявляється в одночасному функціонуванні у сімейних відносинах загальносоціальних і юридичних принципів права. Цей аспект, хоча і не повною мірою, проте вже знайшов своє відображення у ч. 9 ст. 7 Сімейного кодексу, в якій, зокрема, закріплено, що сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. Крім того, просторова структура принципів сімейно-правового регулювання виявляється у поєднанні для відповідного регулювання загальних принципів конституційного, адміністративного, трудового права, права соціального забезпечення тощо з галузевими принципами сімейного права.

Тимчасова структура принципів сімейного права дає можливість розкрити взаємодію принципів сімейно-правового регулювання, закріплених у різних джерелах у різні періоди часу. Зазначений підхід до структуривання принципів особливо важливий для сімейного права, оскільки саме основоположні засади регулювання сімейних відносин розрізня-

лися на території України у різні історичні періоди. Зокрема, прийняття нового Сімейного кодексу дало можливість реалізувати досить нові принципи в регулюванні сімейних правовідносин, раніше не відомі українському правозастосуванню. При цьому слід зазначити, що компаративістське дослідження принципів регулювання сучасних сімейних відносин в Україні та Росії дає можливість стверджувати про прогресивність українського законодавця, про втілення в законодавстві України нових підходів до регулювання сімейних відносин (наприклад, широке використання договірних засад у регулюванні відносин у родині, паритетне вирішення питань сім'ї, охорона не тільки материнства, а й батьківства тощо).

Гносеологічна структура принципів сімейного права розкриває зв'язки принципів права з економічною та політичною, соціальною й духовною, національною й іншими передумовами суспільної життєдіяльності. Оскільки сім'я як найважливіший осередок суспільства безпосередньо пов'язана з усіма процесами, що відбуваються у суспільному та державному житті країни, саме принципи правового регулювання сімейних відносин перебувають у прямій залежності від економічної, політичної, соціально-культурної складових. Зокрема, у сучасних умовах досить низького рівня життя населення, зростання безробіття, практично відсутності соціальної захищеності громадян, низького рівня правової культури та політичної нестабільності в Україні саме сім'я є тим чинником, який може як протидіяти неправомірній поведінці особи, так і спонукати на такі дії. Тому залежно від ставлення держави до сім'ї та формування принципів і основних підходів у регулюванні сімейних правовідносин формуються моральні та правові цінності кожного індивіда і суспільства в цілому.

Функціональна структура принципів сімейного права показує зв'язки між окремими юридичними елементами у сфері сімейних відносин у принципах права, ефективність функціонування кожного з елементів і принципів права в цілому. Особливо яскраво цей взаємозв'язок виявляється через призму співвідношення таких категорій, як правова система, система права та система принципів регулювання сімейних правовідносин.

Стохастична структура принципів сімейного права дає можливість з'ясувати необхідні та випадкові (змінні тощо) властивості й елементи у принципах сімейного права. Наприклад, це стосується застосування принципу справедливості у взаєминах батьків і дітей або принципу гендерної рівності при реалізації прав на батьківство і материнство, які залежно від конкретного випадку набуватимуть ледо специфічного виразу.